

COEZIUNEA SOCIALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA DIN PERSPECTIVA APARTENENȚEI, ÎNCREDERII ȘI SOLIDARITĂȚII SOCIALE (2016–2018)

PETRU NEGURĂ
VICTOR MOCANU
MIHAI POTOROACĂ

În acest articol ne propunem să studiem coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva gradului de apartenență a cetățenilor moldoveni la statul Republica Moldova, a percepțiilor privind solidaritatea față de ceilalți cetățeni, încrederea socială și discriminarea. În articol a fost aplicat conceptul de coeziune socială din perspectiva teoriei calității sociale, elaborat de W. Beck, Y. Berman, D. Phillips și alții. Au fost de asemenea folosite conceptele de solidaritate, integrare și reglare, elaborate și teoretizate de E. Durkheim. Ipoteza principală a acestui articol este că indicii constitutivi ai coeziunii sociale au o valoare statistică redusă. În plus, presupunem că persoanele cu un nivel de educație scăzut, cu venituri reduse și autopoziționați în partea de jos a ierarhiei sociale atestă rezultatele cele mai scăzute în ceea ce privește principalii indicatori de coeziune socială (solidaritate, încredere, apartenență). Răspunsurile unor întrebări incluse într-un sondaj, realizat în noiembrie 2018, pe un eșantion reprezentativ și stratificat, de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova (ASDM), au fost coroborate cu datele similare ale altor sondaje și cercetări, realizate recent (2016–2018). Datele cantitative obținute prin sondaje de opinie sunt de asemenea coroborate prin analiza datelor calitative ale unor focus-grupuri, realizate în 2016. Rezultatele principale ale acestui articol confirmă în mare parte ipotezele noastre inițiale și anume că participanții la cercetările pe care se bazează acest articol indică o percepție pe larg împărtășită potrivit căreia societatea moldoveană ar fi divizată din punct de vedere social și cultural. Totuși, sentimentul de apartenență, constitutiv pentru conceptul de coeziune socială, atestă valori destul de ridicate. Dimpotrivă, încrederea față de ceilalți cetățeni este foarte scăzută. Totodată, solidaritatea socială nu este considerată o valoare dominantă de către respondenți, în raport cu alte valori. Respondenții cu statut social „inferior” și cu un nivel de studii redus exprimă indicii cei mai scăzuți la acești parametri.

***Cuvinte-cheie:** coeziune socială; solidaritate; apartenență; încredere; incluziune socială; Republica Moldova.*

Adresele de contact ale autorilor: Petru Negură, Victor Mocanu, Mihai Potoroacă, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, biroul 309, bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: petru.negura@gmail.com; atitudinemd@gmail.com; mihailpotoroaca@gmail.com.

INTRODUCERE

Coeziunea socială în societatea moldoveană este abordată din următoarele perspective: gradul de apartenență a cetățenilor moldoveni la statul Republica Moldova, percepțiile privind solidaritatea socială și încrederea față de ceilalți cetățeni. Pe lângă acestea, în articol se examinează și percepția discriminării în societatea moldoveană.

Pentru a analiza fenomenul coeziunii sociale într-un mod complex, dar și pe baza unui concept teoretic coerent, vom aplica conceptul de coeziune socială din perspectiva teoriei *calității sociale* elaborată de Beck și alții (1997, 2001), Berman și Phillips (2000, 2004). Din perspectiva teoriei calității sociale și altor abordări, coeziunea socială exprimă natura relațiilor sociale bazate pe apartenență, solidaritate, încredere, valori și norme împărtășite. Pentru acest articol, am luat de asemenea în considerație o lectură critică a teoriilor recente despre coeziune socială (Shiefer și Van Der Noll, 2017; Chan și alții, 2006). Vom folosi de asemenea conceptele de solidaritate, de integrare și reglare socială, elaborate și teoretizate de E. Durkheim (1893, 1897).

Rezultatele unui sondaj de opinie, realizat în noiembrie 2018 pe un eșantion reprezentativ și stratificat de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova (ASDM), au fost comparate cu datele similare ale altor cercetări, făcute pe parcursul ultimilor ani (2016–2018) de ASDM și alte echipe de cercetare din Moldova. Sunt analizate următoarele componente ale coeziunii sociale: apartenență/identitate socială, solidaritate socială, încredere, non-discriminare și incluziune socială. Datele cantitative obținute prin sondaje de opinie sunt coroborate cu analiza datelor calitative ale unor focus-grupuri, realizate în 2016.

Ipoteza principală a acestui articol este că persoanele cu un nivel de educație scăzut, cu venituri reduse și autopoziționați în partea de jos a ierarhiei sociale atestă rezultatele cele mai scăzute în ceea ce privește coeziunea și integrarea socială. După cum vom vedea, ipoteza este parțial confirmată de rezultatele acestei cercetări. În plus, potrivit răspunsurilor participanților la câteva chestionare și sondaje de opinie realizate în perioada 2016–2018, se poate spune că în societatea moldoveană se manifestă un nivel destul de scăzut de coeziune în funcție de principalii parametri – percepția coeziunii, solidarității și încrederii sociale –, dar exprimă un indice destul de ridicat al apartenenței (la statul Republica Moldova).

În spațiul public din Republica Moldova, se spune deseori că societatea moldoveană este dezbinată – între orientarea pro-occidentală și cea pro-eurasiatică, între diverse grupuri și identități etno-naționale și între diverse opțiuni și loialități politice. Acest discurs, emis în general de elitele politice și intelectuale descrie o realitate, o și produce la rândul său. „Societatea moldoveană dezbinată” a devenit un clișeu care exprimă nevoia actorilor care îl produc pentru un anumit tip de coeziune socială, fie ea definită pe criteriu etno-național și identitar (români/moldoveni și alte etnii; identitate civică *versus* identitate etno-națională), fie în ceea ce privește orientarea politică și geopolitică (stânga *versus* dreapta politică sau

„spre est” *versus* „spre vest”). În acest fel, ideea de coeziune socială, aplicată la societatea moldoveană, apare mai degrabă ca un deziderat politic, argumentat din diverse perspective ideologice, și mai puțin ca fenomen sau proces social măsurabil.

Articolul de față încearcă să analizeze percepția coeziunii sociale în Republica Moldova, în multiplele sale componente și pe baza unor date empirice obținute cu maximă acuratețe metodologică și validate cu ajutorul câtorva modele teoretice. Pentru a măsura gradul de coeziune socială în societatea moldoveană, am stabilit câțiva indicatori descriși în literatura de specialitate în calitate de elemente constitutive ale conceptului de coeziune socială, în special apartenența, încrederea și solidaritatea socială. Dar articolul de față nu se bazează doar pe aceste componente care definesc din perspectivă teoretică noțiunea de coeziune socială. Cercetarea care stă la baza acestui articol a analizat de asemenea și anumite elemente ale definițiilor pe care respondenții înșiși le-au propus ca răspuns la întrebările deschise din chestionarele aplicate și în focus-grupuri, pe acest subiect. Vom corobora prin urmare această perspectivă „emică”, articulată de respondenți, cu una teoretică asupra ideii de coeziune socială. Pentru a conferi validitate analizei datelor obținute cu privire la societatea moldoveană, discuția acestor date include și o încercare de comparație pe câteva componente ce țin de coeziunea socială cu alte societăți din Europa occidentală și din Europa centrală și de est.

CONCEPTUL DE COEZIUNE SOCIALĂ: DEFINIȚII ȘI APLICĂRI

Conceptul de coeziune socială a cunoscut o răspândire largă începând cu anii 1990 în literatura academică și rapoartele de politici (Shiefer și Van Der Noll, 2017). Din motivul acestei răspândiri în lucrări de registre și discipline diferite, conceptul de coeziune socială a dobândit un contur neclar și o aplicare nesigură. S-a remarcat caracterul pragmatic (și aproape politic) al termenului care a prevalat asupra valențelor sale cognitive și teoretice (Shiefer și Van Der Noll, 2017; Chan și alții, 2006). Într-o lume căzută pradă provocărilor modernității și globalizării, coeziunea socială a însemnat pentru factorii de decizie politică de nivel național și internațional întâi de toate un deziderat și un proiect. Pentru savanți, acesta a constituit în primul rând un mijloc de înțelegere a societății. Funcționalitatea pragmatică și politică a termenului a distorsionat uneori semnificația academică a acestuia. Decidenții europeni și nord-americani din anii 1990 și mai târziu au văzut în ideea de coeziune socială un mijloc de a promova o societate unită în ciuda diferențelor etnice, politice sau de alt ordin. Sloganul Uniunii Europene a devenit, în 2000, „Unitate prin diversitate”, odată cu adoptarea modelului *calității sociale* drept prioritate în materie de politică socială. Cu toate acestea, unii cercetători au observat că și societățile autoritare/totalitare (cum a fost societatea sovietică în epoca stalinistă sau societatea germană în cel de al Treilea Reich) au cunoscut o coeziune puternică în virtutea unor anumite norme și valori, care însă diverg față de cele ale unei societăți democratice (Shiefer și Van Der Noll, 2017).

În acest articol, am adoptat modelul teoretic al calității sociale (*social quality*), elaborat de mai mulți cercetători (Beck și alții, 1997, 2001; Berman și Phillips, 2000, 2003; Monnickendam și Berman, 2007; Lin și alții, 2009; Ward și Meyer, 2009; Abbott și Wallace, 2012). Încercăm totodată să clarificăm definiția și să operaționalizăm aplicarea conceptului de coeziune socială cu ajutorul sintezelor teoretice ale unor cercetători care au făcut o lectură critică elaborării și utilizării acestui concept în literatura academică și în sintezele de politici și au propus modele coerente și operaționale de aplicare a acestuia (Bernard, 2009; Chan și alții, 2006; Schiefer și Der Noll, 2017). În sfârșit, vom întreprinde o relectură critică a învățămintelor lui Emile Durkheim pentru a interpreta datele obținute din perspectiva conceptelor de *integrare*, *reglare* și *solidaritate*.

Din perspectiva modelului teoretic al *calității sociale* (Beck și alții, 1997, 2001; Berman și Phillips, 2000, 2003, între alții), *coeziunea socială* este una dintre componentele constitutive ale calității sociale. Celelalte componente sunt *securitatea socioeconomică*, *incluziunea socială* și *abilitarea socială* (*social empowerment*). În cadrul acestui model, calitatea socială exprimă starea unei societăți în funcție de cele patru componente menționate. Potrivit definiției unuia dintre fondatorii acestei teorii, Wolfgang Beck, calitatea socială este „măsura în care cetățenii sunt capabili să participe în viața socială și economică a comunităților din care fac parte în așa fel încât să le sporească *bunăstarea subiectivă* [„subjective well-being”] și potențialul individual (Beck și alții, 1997). Aceste patru componente se fundamentează pe următoarele premise: oamenii au nevoie de *securitate* socioeconomică (în mod special, de protecție împotriva deprivării socioeconomice); ei trebuie să beneficieze de *incluziune* în sistemele politice, economice și sociale; ei ar trebui să locuiască în comunități caracterizate printr-un nivel suficient de *coeziune* (să împărtășească un sistem comun de norme, valori și identități); și să se simtă *capabili* (și abilitați de sistemul de educație și alte sisteme sociale și politice) să-și realizeze potențialul și să beneficieze de oportunitățile existente (Sen, 1999; Anand și alții, 2005).

Calitatea socială este un model teoretic care ajută la o evaluare multidimensională, prin intermediul unei serii de indicatori, a dezvoltării sociale și economice și a impactului acestora asupra calității vieții cetățenilor, definiți ca „ființe sociale” și membri ai unei societăți. Conceptul de calitate socială propune un model holistic de înțelegere a calității vieții persoanelor din perspectivă socială și societală. Cele patru componente ale calității sociale, inclusive, dar și în primul rând cea de coeziune socială, sunt analizate și evaluate în funcție de două dimensiuni majore, cea a societății în întregime (*demos*) și a comunității (*ethnos*). Astfel, calitatea socială este suficient de înaltă atunci când membrii unei societăți se simt suficient de integrați atât la nivelul societății (*demos*), cât și la nivelul comunităților etnolingvistice (sau de alt tip). Nu în ultimul rând, comunitatea însăși trebuie să se bucure de o incluziune suficientă în societate pentru ca membrii ei să se simtă parte integrantă și cu drepturi depline ai societății (Phillips și Berman, 2003).

Mai mult decât un model teoretic, calitatea socială a devenit, în 2000, una dintre prioritățile enunțate de Comisia Europeană în materie de politică socială la

nivelul Uniunii Europene. Valoarea acestui model nu este deci doar pur teoretică și euristică, ci și instrumentală: de a servi drept cadru teoretic pentru o politică socială echitabilă și cuprinzătoare (Beck și alții, 2001).

Din perspectiva teoriei calității sociale, coeziunea socială este definită prin natura relațiilor sociale bazate pe identități, valori și norme comune. Această componentă a calității sociale se referă la procesele de creare, menținere și de destructurare a rețelelor sociale și a sistemelor instituționale care susțin aceste rețele în sânul unei societăți. Există legături teoretice între conceptul de coeziune socială și cel de *capital social* (Bourdieu, 1987; Putnam și alții, 1993; Putnam, 2000), mai ales în ceea ce privește încrederea, dezvoltarea și puterea rețelelor asociative. Totodată, conceptul de coeziune socială face ecou și la teoria de *integrare socială* (Durkheim, 1897), prin importanța acordată solidarității sociale, schimburilor simbolice și altruismului.

Câțiva autori au făcut o lectură critică contribuțiilor care au aplicat și dezvoltat conceptul de coeziune socială. În articolul lor, David Shiefer și Jolanda van der Noll au constatat creșterea extraordinară a numărului studiilor care se referă la conceptul de coeziune socială și, totodată, caracterul difuz al utilizării acestui concept. Autorii au identificat trei domenii principale și trei domenii secundare abordate în literatura analizată (dintr-un total de circa 350 de titluri). Domeniile principale ale conceptului includ: 1) relațiile sociale, 2) identificarea și 3) orientarea către un bine comun. Domeniile secundare se referă la: 1) valori împărtășite, 2) egalitate și 3) calitatea vieții. Acestea din urmă sunt considerate de către autori elemente secundare, în măsura în care ele sunt mai degrabă efectul nivelului de coeziune existent, bazat pe cele trei elemente principale (relații sociale, identificare și orientare către un bine comun). Din perspectiva acestei revizuirii critice a literaturii de specialitate, Shiefer și Van Der Noll definesc conceptul de coeziune socială drept un „atribut descriptiv al unei colectivități, ce indică calitatea conviețuirii colective” (Shiefer și Van Der Noll, 2017: 592). Această definiție este coerentă cu înțelegerea conceptului de către Joseph Chan și alții (2006). Potrivit acestor cercetători, „coeziunea socială este o stare de fapt în ceea ce privește interacțiunile „pe verticală” (între cetățeni/comunități/asociații, pe de o parte, și structurile statului, pe de altă parte) și „pe orizontală” (între diverși cetățeni/ comunități/ asociații, în funcție de diferite categorii transversale) între membrii societății, caracterizată printr-un set de atitudini și norme care includ încrederea, sentimentul de apartenență și dorința de a participa și de a ajuta, precum și manifestările lor comportamentale” (Chan și alții, 2006: 290).

Toți autorii la care am făcut referință mai sus prezintă coeziunea socială drept o stare de fapt la un moment dat (t) și totodată un proces gradual, în sensul că diferite societăți manifestă un grad mai mic sau mai mare de coeziune. Acest grad de coeziune se manifestă printr-un șir de atitudini și comportamente față de ceilalți, în interiorul unei societăți. Aceste atitudini și comportamente pot fi analizate și măsurate prin diverse metode și în funcție de un anumit număr de indicatori.

Unele studii au analizat gradul de coeziune socială în plan comparativ, în baza unei definiții a coeziunii sociale apropiată de cea adoptată aici. Elemente constitutive ale definiției coeziunii sociale ale unui asemenea studiu (Foa, 2011) sunt coeziunea inter-grup (gradul de acceptare a altor grupuri), securitatea interpersonală și încrederea. Potrivit acestui studiu, efectuat pe mai multe societăți din lume și pe o scală longitudinală, între 1990 până în 2005, Moldova ar avea indicele de coeziune socială dintre cele mai scăzute (3,99 din 10), mai scăzut față de alte țări din regiune (Ucraina: 5,33, Federația Rusă: 4,42), dar apropiat de cel din Turkmenistan, Uzbekistan și Georgia și mult mai mic decât indicele coeziunii sociale din societățile dezvoltate (Franța: 6,01, Spania: 6,82; SUA: 8,34) (Foa, 2011). Studiul argumentează că nivelul de coeziune socială (și a capitalului social, după Putnam (2000)) este corelat pozitiv cu nivelul de dezvoltare (în special, cu Produsul Intern Brut) al unei societăți. Prin urmare, nivelul de coeziune scăzut este specific societăților în dezvoltare, inclusiv țărilor provenite din fosta URSS.

Pentru a înțelege mai bine felul în care gradul de coeziune variază de la o societate la alta și în interiorul unei societăți în funcție de diverse categorii transversale (gen, grup de vârstă, statut socioprofesional, apartenență etnică etc.), este util să aducem în discuție teoria lui Emile Durkheim despre integrare și reglare socială (Durkheim, 1893, 1897). În studiul său despre sinucidere, Durkheim analizează factorii sociali care conduc la sinucidere, în diverse societăți, în funcție de două axe – integrare și reglare – și de diferite categorii sociale (gen, vârstă, religie etc.). Durkheim distinge două axe ale procesului de socializare. Integrarea socială exprimă gradul de atașament al persoanei la grup/ comunitate/ societate. Reglarea socială este procesul prin care o colectivitate impune membrilor săi un sistem de norme sociale cu anumită putere de constrângere. Atunci când integrarea socială este prea puternică, adică atunci când atașamentul individului la grup este foarte pronunțat, procesul de *individuation* (de constituire a individului ca entitate separată și autonomă) este slab, iar comportamentul indivizilor este îndreptat preponderent spre atingerea binelui colectiv (chiar și în detrimentul celui personal). Dimpotrivă, atunci când integrarea socială este prea slabă, individul este centrat exclusiv pe atingerea intereselor proprii (fără să-i pese prea mult de bunăstarea colectivă). La fel, atunci când procesul de reglare socială este prea puternic și deci când presiunea normelor sociale apasă prea greu asupra individului, acesta din urmă ar putea avea un comportament și o stare de spirit fatalistă, fiind neîncrezător în propria sa putere de acțiune. Din contră, atunci când procesul de reglare socială este prea slab, există posibilitatea instaurării unor forme diverse de *anomie*, o stare socială caracterizată prin slăbirea normelor sociale și a reperelor morale într-o anumită societate. Altfel, din perspectiva teoriei lui Durkheim, atunci când gradul de coeziune socială (în dimensiunile sale de integrare și reglare) este prea înalt, individul își pierde autonomia, iar diferențele sociale pot fi inhibate, oprimate și chiar suprimate. Atunci însă când coeziunea socială este prea slabă, indivizii își pierd sentimentul ancorării în comunitate și în societate și riscă să devină prada

unui individualism și relativism etic și normativ exacerbat, pe când societatea în ansamblu poate suferi un dezechilibru cultural și normativ pronunțat.

Aceste perspective teoretice pe care le adoptăm în acest articol ne vor ajuta să înțelegem și să măsurăm un fenomen pe care datele empirice obținute îl definesc ca atare. Ele ne dau o rigoare observațiilor pe care le vom face despre societatea moldoveană, într-un anumit punct al evoluției ei. O încercare de comparație (față de trecutul recent și față de alte societăți învecinate) ne vor permite să înscriem acest articol într-o discuție teoretică mai largă la acest subiect.

STUDIUL COEZIUNII SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

În cele ce urmează, propunem o a revizuire a studiilor și cercetărilor dedicate tematicii coeziunii sociale în Republica Moldova. Scopul acestei revizuii a literaturii este de a cunoaște modul, perspectiva teoretică și principalele rezultate ale cercetării despre coeziunea socială în Republica Moldova până în prezent. Prin urmare, aceasta ne va ajuta să identificăm relevanța și originalitatea propriului nostru demers. Am reținut doar studiile care ni s-au părut cele mai relevante și anume care conțin un minim aparat teoretic, date empirice și rezultate ale cercetării. Constatăm, totuși, că cele mai multe lucrări la acest subiect au mai curând un caracter teoretic și mai puțin unul empiric. Observăm de asemenea că definițiile conceptului de coeziune socială și modelul teoretic adoptat diferă de la un studiu la altul.

Una din primele cercetări care fac referință la subiectul coeziunii sociale (Vremiș și alții, 2010) analizează fenomenul excluziunii sociale din Republica Moldova în relație cu noțiunile de incluziune și coeziune socială. Potrivit autorilor studiului, creșterea coeziunii sociale ar duce la diminuarea excluziunii și invers. Studiul adoptă definiția propusă de Consiliul Europei conceptului de coeziune socială și anume „capacitatea societății de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi minimizând decalajele de dezvoltare și evitând marginalizarea persoanelor”. Coeziunea socială ar presupune deci capacitatea tuturor de a participa la viața economică, beneficiind de oportunitățile de dezvoltare și bunăstare socială. În acest sens, studiul constată că este necesar să existe mecanisme decizionale care ar permite cetățenilor să solicite de la autorități o distribuire echilibrată a resurselor în cadrul societății, dar și o mai mare acceptare și toleranță față de diverse culturi și tradiții. Analiza coeziunii sociale din perspectiva calității vieții (în baza următorilor indicatori: justiția în exercitarea drepturilor, demnitatea umană și aprecierea, autonomia personalității, participarea și obligațiile) a identificat cinci grupuri vulnerabile în Republica Moldova: persoanele cu dizabilități, copiii și familiile cu mulți copii, persoanele cu venituri reduse, tinerii, persoanele vârstnice și familiile lucrătorilor migranți. Un alt studiu (Moraru și alții, 2010) analizează relația dintre puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova. Autorii afirmă că instituția de bază care trebuie să asigure coeziunea socială este statul.

Un studiu recent (Groza și alții, 2017) abordează coeziunea socială din perspectiva coeziunii inter-grup și în special între grupurile etnice, referindu-se în

special la problematica identitară. Divizarea societății pe criterii etnice și lingvistice este văzută de autori drept principala cauză a lipsei coeziunii sociale (lucrarea nu oferă o definiție acestui concept). Autorii pledează pentru formarea unei identități civice, din motivul coexistenței mai multor grupuri etnice, dar și identificării ambivalente a grupului etnic titular (o parte se identifică moldoveni, alții români). Pentru a nu accentua faliile identitare, autorii propun evitarea noțiunii de „identitate civică moldoveană” și promovarea conceptului de „identitate civică a Republicii Moldova”. Cadrul de identificare civic este totodată de natură să includă și grupurile etnice minoritare. O idee asemănătoare privind formarea unei identități civice o găsim și în lucrarea autorilor D. Benchechi și V. Cazacenco (2017).

Un grup de cercetători ai Institutului de Științe ale Educației din Republica Moldova a realizat un studiu analitic privind implicarea familiei, școlii și comunității în formarea coeziunii sociale (Cara și alții, 2017). Lucrarea analizează coeziunea socială din perspectiva procesului educațional. Educația este văzută aici ca un factor ce contribuie în mod decisiv la asigurarea coeziunii sociale. Școala influențează procesul de coeziune socială pe următoarele căi: transferul de cunoștințe, competențe și abilități favorizează mobilitatea socială ascendentă; transmiterea și adoptarea normelor și deprinderilor civice oferă un context de „însușire, dezvoltare și manifestare a unor identități, culturi și stiluri de viață”.

Potrivit unui studiu recent, realizat de Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare” (Ivașcu și alții, 2019), indicele coeziunii sociale este considerat unul scăzut în Republica Moldova, apreciat la 0,3 pe o scală de la 0 la 1, în care 0 semnifică excluziunea socială deplină, iar 1 nivelul cel mai ridicat de coeziune socială. Elementele care definesc coeziunea socială în acest studiu o constituie *legitimitatea* (recunoașterea instituțiilor statului), *acceptarea* (gradul de toleranță a celorlalți cetățeni), *participarea* (la procesele politice și decizionale) și *afilierea* (apartenența la comunitate și la societatea civilă).

În ciuda rezultatelor interesante oferite de aceste studii, trebuie să specificăm că articolul nostru nu împărtășește aceeași bază teoretică și definiție a conceptului de coeziune socială. Așa cum am menționat în introducerea acestui articol, am adoptat o definiție și un cadru teoretic restrictiv al conceptului de coeziune socială, tocmai pentru a evita dispersarea rezultatelor în funcție de componentele constitutive ale acestui concept. Din acest motiv, nu putem face o comparație riguroasă a datelor cercetării noastre cu acestea. Cu toate acestea, pe unele aspecte (identificarea, afilierea, acceptarea), rezultatele studiului nostru sunt coerente cu cele descoperite în unele cercetări citate mai sus.

SURSELE DE DATE

Pentru a cerceta chestiunea coeziunii sociale în funcție de cele trei componente pe care le considerăm principale (apartenență, solidaritate, încredere), în prezentul studiu am folosit câteva surse de date: 1) rezultatele sondajului de opinie realizat în

noiembrie 2018 de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova; în cadrul aceluși sondaj au fost formulate și adresate o serie de mai multe întrebări privind coeziunea socială în Republica Moldova; 2) rezultatele sondajului de opinie și a unor focus-grupuri realizate în 2016 de către echipa Centrului de Sociologie și Psihologie Socială (din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociale) sub îndrumarea Ludmillei Malcoci și a lui Victor Mocanu (Malcoci și Mocanu, 2017).

Coeziunea, solidaritatea și încrederea în societatea din Republica Moldova din perspectiva rezultatelor sondajului de opinie realizat de ASDM în noiembrie 2018

În noiembrie 2018, Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova (ASDM) a realizat un sondaj de opinie pe un eșantion reprezentativ, stratificat, de 1 189 persoane. În chestionarul sondajului au fost introduse și câteva întrebări referitoare la coeziunea socială în Republica Moldova. Aceste întrebări vizează mai exact percepțiile respondenților privind coeziunea socială și factorii de coeziune în Republica Moldova; definiția solidarității sociale de către respondenți; identificarea și valorizarea pozitivă (prin sentimentul de mândrie) cu cultura din Republica Moldova și sentimentul de apartenență la Republica Moldova. La fel, respondenții au fost chestionați cu privire la gradul lor de încredere față de ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova. În sfârșit, în cadrul acestui sondaj a fost explorată percepția discriminării de către respondenți.

Pentru a ușura analiza rezultatelor și compararea lor în funcție de principalele criterii sociodemografice, am aplicat Indicele Opiniei Personale Dominante (IOPD). Acesta a fost calculat pentru majoritatea întrebărilor de tip închis după următoarea formulă: $(p - n) \times (100 - ne) : 100$, unde p reprezintă frecvența opiniilor pozitive, n – frecvența opiniilor negative, ne – frecvența opiniilor neutre. Indicele variază pe o scară de la -100 la 100. Cu cât indicele este mai aproape de 100 cu atât ponderea opiniilor pozitive este mai mare și invers – cu cât acest indice este mai aproape de -100 cu atât ponderea opiniilor negative este mai dominantă. Respectiv, indicii apropiați de nivelul 0 ar însemna o opinie dominantă neutră. Pentru a vedea dacă există asocieri semnificative între modul în care răspund respondenții în funcție de diverse criterii sociodemografice, am folosit *testul Chi-pătrat* de asociere. Testul a fost realizat pe baza distribuției răspunsurilor obținute în funcție de variantele propuse în chestionar.

Cât de unită este societatea din Republica Moldova?

Rugați să răspundă la întrebarea „cât de unită este societatea din Republica Moldova?”, 68,7% dintre respondenți au menționat că este puțin și foarte puțin unită, iar fiecare al cincilea respondent consideră că societatea moldoveană nu este deloc unită (*Tabelul nr. 1*).

Tabelul nr. 1

Răspunsurile la întrebarea „După părerea Dvs. cât de unită este societatea din Republica Moldova?”

Foarte mult	1,1%
Mult	7,2%
Puțin	41,6%
Foarte puțin	27,1%
Deloc	16,9%
Nu știu, nu răspund	6,1%

Sursă: Sondaj de opinie realizat de Asociația Sociologilor și Demografilor din Moldova (ASDM), noiembrie 2018.

În urma aplicării testului *Chi-pătrat*, constatăm că există o asociere semnificativă în modul în care se distribuie răspunsurile în funcție de nivelul de instruire ($p = 0,018$) și de stratificarea socială ($p = 0,001$). Dacă comparăm IOPD obținut pentru diferite categorii ale nivelului de instruire, observăm că răspunsurile cele mai negative la această întrebare au fost date de către respondenții fără studii sau cu studii primare (-84% IOPD). Din perspectiva grupurilor sociale, percepția cel mai puțin negativă a fost exprimată de către cei care s-au autoidentificat cu grupul social „superior” (-48% IOPD).

Deși testul *Chi-pătrat* nu a indicat prezența unei diferențe semnificative a răspunsurilor respondenților după criteriul vârstă, indicele IOPD pentru categoria de vârstă 65+ este unul puternic negativ (-90% IOPD). Prin comparație, observăm că tinerii au exprimat o percepție mai puțin negativă față de această întrebare: -64% IOPD.

Ce trebuie să se întâmple ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită?

O întrebare deschisă prezentă în chestionar s-a referit la factorii care în viziunea participanților la sondaj ar contribui la consolidarea coeziunii societății moldovene (întrebarea: „Ce trebuie să se întâmple ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită?”). Răspunsurile au fost grupate în câteva categorii tematice (*Tabelul nr. 2*).

Răspunsurile la această întrebare ne pot sugera care sunt factorii pe care respondenții le percep drept importante pentru susținerea sentimentului de coeziune (unitate) în societatea moldoveană. Cei mai mulți dintre respondenți, 24,4%, văd în ridicarea nivelului de bunăstare a populației și a calității vieții soluția pentru ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită. Mai concret, respondenții au specificat nevoia creării mai multor posturi de muncă bine plătite, majorarea pensiilor și salariilor, o atenție mai mare acordată celor nevoiași, diminuarea fenomenului migrației.

Tabelul nr. 2

Răspunsurile la întrebarea „Cum considerați, ce trebuie să se întâmple ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită?”

Teme – răspunsuri	Proportie (%)
Schimbarea guvernării	14,7%
De ridicat nivelul bunăstării populației	24,4%
Cataclisme, tragedii etc.	7,4%
De educat simțul patriotismului	6,4%
De schimbat mentalitatea	20,9%
Asigurarea prosperității culturale și educative	19,3%
Este nevoie de un lider național	10,9%
Nimic. Acest lucru este imposibil	9,3%
Altceva	4,0%

Sursă: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

Fiecare a cincea persoană menționează printre soluții schimbarea de mentalitate. Răspunsurile din această categorie se referă la viziuni, norme și valori comune. Potrivit mai multor respondenți, acestea ar trebui să fie apropiate celor împărtășite de populația țărilor Uniunii Europene.

O pondere aproape similară (19,3%) reprezintă răspunsurile legate de nivelul ridicat din punct de vedere cultural și educațional al societății. Aici respondenții au specificat necesitatea ridicării potențialului intelectual și cultural al populației („avem nevoie de oameni bine educați și informați”). În opinia respondenților, educația și informarea ar duce la sporirea sentimentului de unitate în societatea din Republica Moldova.

Dintre respondenți 14,7% văd în actuala guvernare (amintim că sondajul a fost realizat în noiembrie 2018) o piedică în formarea unei societăți mai unite. Soluția care se impune în opinia acestor participanți la sondaj este de a se instaura o guvernare ce ar avea viziuni comune cu cele ale populației și în care această populație va avea încredere. Fiecare a zecea persoană consideră că unitatea din societate depinde de existența unor lideri care ar putea să o faciliteze. Doar 6,7% dintre respondenți consideră că cheia pentru o societate mai unită rezidă în educarea simțului patriotismului.

Au existat și opinii potrivit cărora cel mai eficient factor care ar contribui la unitatea societății ar fi evenimentele de forță majoră: cataclismele naturale și sociale, războaiele etc. Acestea sunt definite de unii respondenți drept niște evenimente survenite din exterior și care ar impune societatea să se unească pentru a supraviețui. Această opinie este împărtășită de 7,4% din respondenți. De remarcat că aproape fiecare al zecelea respondent nu vede nici o soluție viabilă pentru ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită. Unii leagă această imposibilitate de faptul că societatea din Republica Moldova ar fi dezbinată în plan lingvistic.

Cele mai importante aspecte ale solidarității sociale recunoscute de respondenți

O altă întrebare s-a referit la aspectele solidarității sociale. Respondenții au fost rugați să aleagă dintr-o listă de variante de răspuns aspectele solidarității pe care le consideră cele mai importante. La formularea acestei întrebări și a variantelor de răspuns închise, ne-am orientat în funcție de semnificațiile atribuite conceptului de solidaritate analizate de Alexandr B. Gofman (2013). În articolul său, autorul face o analiză a conceptului de solidaritate din perspectiva modului în care acesta a fost definit și înțeles în diferite perioade și contexte istorice. Gofman susține că termenul „solidaritate” este unul esențialmente polisemantic. Interpretările și discursurile privind solidaritatea variază în utilizările sale de zi cu zi, în spațiul politic și în mediul academic. Autorul sistematizează aspectele atribuite termenului de solidaritate, propunând o listă de semnificații ce alternează sau coexistă în câmpul semantic al conceptului de solidaritate. Am adaptat această listă pentru a formula propria noastră întrebare privind semnificațiile cele mai relevante atribuite de către respondenți ideii de solidaritate. Participanții la sondaj au putut alege mai multe variante de răspuns.

Tabelul nr. 3

Răspunsurile la întrebarea „Care sunt aspectele solidarității sociale pe care Dvs. le considerați mai importante?”

Elemente ale definiției conceptului/ ideii de solidaritate	Proporție (%)
Interes comun pentru indivizi și grupuri	18,1%
Simpatie reciprocă, compătimire, compasiune	21,2%
Norme și valori comune	30,0%
Identitate socială comună	16,7%
Viziuni comune între oameni	26,4%
Activități comune pentru atingerea unor scopuri comune	32,5%
Ajutor față de oamenii aflați în dificultate (aproși, colegi, nevoiași etc.)	34,9%
Diverse forme de suport economic, politic și social, inclusiv din partea statului	20,4%
Nu știu, nu răspund	15,0%

Sursă: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

Astfel, semnificația cea mai importantă a solidarității recunoscută de către cei mai mulți respondenți este „Ajutor[ul] față de oamenii aflați în dificultate” (34,9% din totalul răspunsurilor). Un alt aspect al solidarității considerat important de către respondenți este cel privind „Activități[le] comune pentru atingerea unor scopuri comune” (32,5%). Pe locul 3 dintre răspunsurile primite se situează elementul „Norme și valori comune” (30%). Observăm din aceste rezultate că respondenții au selectat mai curând aspectele cele mai „palpabile”, cu valoare practică și cu beneficiu imediat, ale ideii de solidaritate, în detrimentul semnificațiilor mai abstracte. Astfel,

„identitatea socială comună” a fost recunoscută drept un aspect important al solidarității în doar 16,7% dintre răspunsuri, față de „ajutor[ul] față de oamenii aflați în dificultate (aproiați, colegi, nevoiași etc.)” – 34,9%.

Sentimentul de mândrie pentru modul de viață și cultura din Republica Moldova

O întrebare ce ne-a părut relevantă din perspectiva coeziunii sociale din Republica Moldova s-a referit la mândria față de modul de viață și cultura din Republica Moldova. Peste jumătate din respondenți au menționat că se mândresc într-o mare măsură sau într-o oarecare măsură – 56,4%. Calculând indicele IOPD, atestăm că femeile (19% IOPD) și respondenții din mediul rural (25% IOPD) se mândresc într-o măsură relativ mai mare cu modul de viață și cultura din Republica Moldova.

Am aplicat testul Chi-pătrat pentru a vedea criteriul socio-demografic în funcție de care există diferențe semnificative în răspunsuri. Am obținut rezultate semnificative din punct de vedere statistic pentru criteriile naționalitate ($p = 0,001$) și nivelul de studii ($p = 0,036$). Din perspectiva variabilei naționalitate, persoanele de naționalitate ucraineană se mândresc cel mai puțin (–12% IOPD) cu modul de viață și cultura din Republica Moldova, singura subcategorie în cadrul acestei întrebări cu semn negativ al indicelui IOPD. Rușii (21% IOPD) și respondenții de alte etnii (38% IOPD) se mândresc cel mai mult cu modul de viață și cultura din Republica Moldova. După nivelul de instruire, respondenții cu studii superioare și cei cu studii medii generale (10% și respectiv 7% IOPD) se mândresc cel mai puțin, iar respondenții cu studii primare sau cei fără studii se mândresc cel mai mult cu modul de viață și cultura din Republica Moldova (47% IOPD).

Tabelul nr. 4

Răspunsurile la întrebarea „În ce măsură vă mândriți cu modul de viață și cultura din Republica Moldova?”

Într-o mare măsură	14,2%
Într-o oarecare măsură	42,2%
Puțin	30,7%
Deloc	10,4%
Nu știu	2,4%

Sursă: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

Sentimentul de apartenență la Republica Moldova

În mod asemănător, am analizat și întrebarea privind sentimentul de apartenență al respondenților la Republica Moldova. Aproape $\frac{3}{4}$ dintre respondenți împărtășesc în mare măsură sau într-o oarecare măsură un sentiment de apartenență la țara lor.

La calcularea indicelui IOPD, descoperim că femeile au un nivel mai mare al sentimentului de apartenență (57% IOPD) decât bărbații (37% IOPD).

La aplicarea testului Chi-pătrat, observăm că distribuția rezultatelor produce asocieri semnificative din punct de vedere statistic ($p = 0,001$) doar pentru variabila *vârstă*. Indicele IOPD calculat pentru acest criteriu ne arată că sentimentul de apartenență la Republica Moldova este prezent într-o măsură mai mare la respondenții din categoria de vârstă de 65+ (68% IOPD). Dimpotrivă, observăm o tendință de descreștere a IOPD odată cu scăderea vârstei. Respondenții din categoria de vârstă 25–29 ani au oferit răspunsuri cu cea mai mică valoare IOPD – 27%.

Tabelul nr. 5

Răspunsurile la întrebarea „În ce măsură aveți un sentiment de apartenență la Republica Moldova?”

Într-o mare măsură	31,3%
Într-o oarecare măsură	41,1%
Puțin	18,8%
Deloc	4,0%
Nu știu	4,9%

Sursă: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

Încrederea față de ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova

O altă întrebare a vizat încrederea pe care o au respondenții în majoritatea oamenilor din Republica Moldova. La această întrebare, cei mai mulți respondenți (61,5%) au răspuns că nu împărtășesc un asemenea sentiment. În urma calculării indicelui IOPD observăm că un nivel mai mare de neîncredere îl au bărbații (–37% IOPD) decât femeile (–29% IOPD). Din perspectiva mediului de rezidență, respondenții din mediul rural au exprimat un sentiment de încredere mai scăzut (–38% IOPD) decât cei din mediul urban (–25% IOPD).

La această întrebare, există asocieri semnificative din punct de vedere statistic (Chi-pătrat) pentru variabilele *naționalitate* ($p = 0,001$) și *stratificare socială* ($p = 0,047$). Astfel, moldovenii/românii și respondenții de alte etnii împărtășesc o încredere mai scăzută (–35% IOPD și respectiv –57% IOPD) față de majoritatea locuitorilor din Republica Moldova decât rușii (–13% IOPD) și ucrainenii (–11% IOPD).

Deși nu au fost găsite asocieri semnificative în acest sens, putem observa că există o tendință de descreștere a nivelului de neîncredere odată cu creșterea în vârstă. Din perspectiva nivelului de studii, observăm că cel mai înalt nivel al neîncrederii îl găsim la respondenții cu studii primare și fără studii (–58% IOPD), iar respondenții cu studii superioare atestă nivelul de neîncredere cel mai scăzut (–25% IOPD).

Tabelul nr. 6

Răspunsurile la întrebarea „În general, ați spune că se poate avea încredere în majoritatea oamenilor în Republica Moldova?”

Se poate avea încredere	22,4%
Nu se poate avea încredere	61,5%
Nu știu	16,1%

Sursă: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

Percepția discriminării

O întrebare relevantă pentru studiul solidarității și coeziunii sociale este cea privind discriminarea. Respondenții au fost întrebați dacă s-au simțit discriminați pe criterii de origine socială, origine etnică sau apartenență religioasă în ultimele 12 luni. Marea majoritate a participanților la sondaj a răspuns că nu a fost discriminată – 78,5%.

Aplicând testul Chi-pătrat, am verificat în ce măsură se asociază răspunsurile în funcție de criteriile socio-demografice ale respondenților. Asocieri semnificative din punct de vedere statistic au fost găsite la criteriile *naționalitate* ($p = 0,001$) și *stratul social* ($p = 0,008$). După criteriul etnic, cel mai puțin discriminați se simt respondenții de etnie rusă (–71% IODP) și cei de alte etnii (–72% IODP). Respondenții ucraineni se simt nediscriminați în cea mai mică măsură: –39% IODP. Din punctul de vedere al straturilor sociale, cei din stratul inferior simt nediscriminarea la nivelul cel mai scăzut (–30% IODP).

Tabelul nr. 7

Răspunsurile la întrebarea „Ați fost vreodată discriminat din cauza originii sociale, a originii etnice sau a religiei în ultimele 12 luni?”

Da	16,3%
Nu	78,5%
Nu știu	5,2%

Sursă: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

**IMPORTANȚA VALORILOR SOLIDARITĂȚII, PATRIOTISMULUI,
BUNĂTĂȚII ȘI ÎNTRAJUTORĂRII**

Centrul de Sociologie și Psihologie Socială din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice a realizat în anul 2016 un studiu cantitativ amplu în contextul cercetării procesului de constituire a clasei mijlocii în Republica Moldova. În baza cercetării au fost definite șase straturi sociale pe baza analizei cluster. Aceste straturi au fost analizate comparativ în funcție de o serie de criterii, inclusiv în privința importanței pe care o acordă diverselor valori. Criteriile după

care au fost formate straturile sociale sunt următoarele: 1) statutul socioprofesional; 2) nivelul de educație; 3) bunăstarea materială; 4) apartenența de clasă. Trebuie să specificăm că aceste straturi nu constituie entități omogene, ci o construcție sintetică, formată din mai multe categorii sociale transversale.

Tabelul nr. 8

Caracteristicile straturilor obținute în baza analizei cluster în funcție de criteriile socio-ocupațional, educație și bunăstare

Straturi	Statut socio-ocupațional			Educație			Bunăstare		
	Redus	Mediu	Înalt	Redus	Mediu	Înalt	Redus	Mediu	Înalt
Stratul 1	X				X		X		
Stratul 2	X				X		X		
Stratul 3		X			X		X		
Stratul 4		X			X				X
Stratul 5			X			X	X		
Stratul 6			X			X	X		

Sursa: Malcoci și Mocanu, 2017.

Straturile 1 și 2 se diferențiază prin faptul că în stratul 2 este mai mare ponderea celor cu studii vocaționale, e mai mică ponderea celor ocupați cu munca necalificată și un procent mai mare a specialiștilor cu nivel mediu de calificare. Straturile 5 și 6 se diferențiază prin faptul că în stratul 5 e o pondere mai mare a celor cu statut socio-ocupațional înalt (82% față de 57% din stratul 6), iar în stratul 6 este o pondere mai mare a celor cu studii superioare (100% față de 86% din stratul 5).

Unul dintre subiectele abordate în chestionar au fost valorile la care aderă respondenții, printre care solidaritatea, patriotismul, bunătatea și spiritul de înțajutorare. Respondenții au fost rugați să selecteze, dintr-o listă prestabilită, valorile în funcție de importanța atribuită acestora: „Apreciați importanța următoarelor valori pentru Dvs. personal”. Pentru fiecare valoare a fost calculat Indicele Opiniei Personale Dominante (IOPD). În prezentul studiu am folosit aceste date pentru a putea face o comparație între importanța pe care o are valoarea „solidaritate” și celelalte valori pentru întregul eșantion, dar și pentru fiecare strat în parte. În mod asemănător am cercetat și valorile „patriotismul”, „bunătatea” și „spiritul de înțajutorare”.

Toate valorile au fost apreciate ca fiind importante, unele însă au fost apreciate că ar avea mai multă importanță decât altele. Următoarele valori au obținut rezultatele cele mai ridicate: *sănătatea*, *viața de familie*, *copiii* și *pacea*. Comparativ cu acestea, valoarea „solidaritate” nu a fost apreciată în aceeași măsură. Am încercat să vedem dacă există diferențe semnificative între modul în care este percepută solidaritatea și celelalte valori. În acest scop am folosit *One-Sample T Test* pentru a analiza dacă există diferențe semnificative din punct de vedere statistic între indicele obținut pentru valoarea solidaritate și media tuturor celorlalte valori. Am făcut acest lucru atât privind rezultatele pentru întregul eșantion, cât și pe straturi în

parte. În mod asemănător am abordat și valorile „patriotismul”, „bunătatea” și „spiritul de întraajutorare”.

Tabelul nr. 9

Opiniile respondenților privind importanța diferitor valori (IOPD)

	Per total	Strat 1	Strat 2	Strat 3	Strat 4	Strat 5	Strat 6
Sănătatea	98%	98%	97%	100%	99%	96%	100%
Viața de familie, copiii	93%	91%	97%	92%	93%	96%	98%
Banii, bunăstarea materială	88%	96%	88%	89%	90%	89%	85%
Nivelul de studii și cultură (educația sub toate formele ei)	74%	65%	69%	81%	63%	91%	87%
Dragostea	81%	81%	77%	82%	85%	89%	79%
Competitivitatea, spiritul întreprinzător	30%	30%	5%	43%	42%	35%	36%
Munca	84%	82%	88%	96%	78%	82%	90%
Cinstea, onestitatea	80%	67%	83%	86%	78%	88%	89%
Prietenia de încredere	77%	68%	82%	78%	71%	89%	88%
Independența, libertatea	75%	70%	60%	82%	67%	82%	92%
Responsabilitatea, sentimentul datoriei	74%	67%	71%	82%	66%	91%	79%
Solidaritatea	58%	57%	54%	68%	41%	56%	79%
Bunătatea, spiritul de întraajutorare	74%	61%	91%	86%	74%	78%	75%
Prestigiul social, sentimentul de împlinire, respectul de sine	51%	43%	60%	64%	54%	43%	57%
Dreptatea	86%	85%	85%	93%	83%	86%	89%
Credința religioasă	60%	56%	63%	65%	51%	68%	65%
Patriotismul	52%	35%	35%	54%	45%	66%	71%
Pacea	92%	93%	95%	95%	97%	96%	96%
Justiția, drepturile omului	75%	75%	74%	80%	67%	84%	89%

Sursa: Malcoci și Mocanu, 2017.

Tabelul nr. 10

Tabel comparativ privind importanța valorilor „solidaritatea”, „patriotismul” și „bunătatea și spiritul de întraajutorare” (IOPD)

	Solidaritatea	Patriotismul	Bunătatea, spiritul de întraajutorare
Total respondenți	58%	52%	74%
Strat 1:	57%	35%	61%
Strat 2:	54%	35%	91%
Strat 3:	68%	54%	86%
Strat 4:	41%	45%	74%
Strat 5:	56%	66%	78%
Strat 6:	79%	71%	75%

Sursa: Malcoci și Mocanu, 2017.

Observăm că „solidaritatea” și „patriotismul” sunt apreciate la un nivel mai scăzut decât valorile „bunătatea și spiritul de întraajutorare” atât de întregul eșantion, cât și de straturile 1–5. În cazul stratului 6 observăm că cele trei valori sunt apreciate la un nivel relativ egal, fără mari diferențe.

Există diferențe semnificative între importanța acordată valorii „solidaritatea” și media celorlalte valori, atât în cazul întregului eșantion, cât și pentru fiecare strat în parte. Doar în cazul stratului 6 nu există diferențe semnificative ($p = 0,614$, $p > 0,05$). Acest strat social se caracterizează printr-un nivel de educație înalt (100% dintre respondenți au studii superioare). În toate cazurile în care găsim diferențe semnificative, media celorlalte valori este mai mare decât indicele obținut pentru valoarea „solidaritate”. Stratul 4, din care fac parte cei cu un nivel de bunăstare mediu spre înalt, a exprimat indicele cel mai redus în acest sens, iar stratul 6 – indicele cel mai ridicat.

Se poate afirma, așadar, că subiecții acestei cercetări apreciază solidaritatea drept o valoare semnificativ mai puțin importantă decât majoritatea valorilor cercetate în studiu. La un nivel mai scăzut este apreciată și valoarea „patriotismul”. Există diferențe semnificative în acest sens atât pentru întregul eșantion cât și în cazul fiecărui strat în parte. Patriotismul este apreciat la un nivel mai mic ca importanță în cazul respondenților din straturile 1 și 2 comparativ cu straturile 5 și 6 (ultimele straturi fiind caracterizate, între altele, printr-un nivel mai înalt de educație).

Am realizat o analiză similară și pentru valoarea „Bunătatea și spiritul de întraajutorare”. Observăm că există diferențe semnificative în acest sens doar în cazul stratului 2, format din respondenți cu un statut socio-ocupațional și un nivel de bunăstare reduse. Respondenții din acest strat au exprimat un indice semnificativ mai înalt pentru valoarea „bunătate și spiritul de întraajutorare” față de media indicilor celorlalte valori.

În general, putem spune că, spre deosebire de valoarea „solidaritate”, valoarea „bunătatea și spiritul de întraajutorare” este percepută la un nivel la fel de înalt ca și celelalte valori. Acest detaliu ne arată că o anumită definiție a solidarității („bunătatea și spiritul de întraajutorare”) se bucură, totuși, de o importanță sporită în rândul respondenților. Totodată, pentru o parte din respondenți, termenul de „solidaritate” ar putea fi, pur și simplu, insuficient de clar.

OPINIILE ȘI ATITUDINILE PARTICIPANȚILOR LA FOCUS-GRUPURI FAȚĂ DE NIVELUL DE SOLIDARITATE ȘI COEZIUNE ÎN SOCIETATE ȘI COMUNITATE

În vara anului 2017, Centrul Sociologie și Psihologie Socială a realizat o cercetare calitativă prin aplicarea metodei *focus-grup* cu diferite categorii de populație. În total, au fost organizate 28 de interviuri de grup (*focus-grup*). Interviurile transcrise au fost analizate în funcție de mediul de rezidență, statutul socio-ocupațional, vârsta și venitul participanților la *focus-grupuri*. Unul dintre subiectele abordate în discuții a fost și subiectul solidarității și coeziunii (vezi Mocanu, 2018), mai exact

modul în care acestea sunt percepute în societatea din Republica Moldova și în comunitățile respondenților. Am aplicat interviurilor de grup o analiză tematică, inspirată de metodologia „grounded theory” (Corbin și Strauss, 1990).

Discuțiile din cadrul *focus-grupurilor* coroborează și confirmă în mare parte datele cantitative privind percepțiile respondenților asupra solidarității și coeziunii societății moldovene. În plus față de aceste măsurări cantitative, răspunsurile obținute în *focus-grupuri* desfășoară logica și rațiunile care stau la baza acestor percepții. Explicațiile oferite în aceste interviuri de grup se sprijină pe experiențele concrete ale participanților în sânul comunității lor. Analiza discuțiilor din *focus-grupuri* scot deci în valoare o dimensiune practică a ideilor de coeziune și solidaritate prin felul în care acestea sunt văzute și puse în aplicare în viața de zi cu zi.

În general, participanții la interviuri au scos în evidență două aspecte divergente – unul pozitiv și altul negativ – ale semnificațiilor ideilor de solidaritate și coeziune în societatea moldovenească. Sprijiniți pe experiențele de viață ale participanților, discuțiile au dezvoltat câteva idei-cheie legate de solidaritate și coeziune pe care le vom analiza în această secțiune.

Solidaritatea este definită, în general, de către participanți prin disponibilitatea unei comunități sau societăți de a sări în ajutor atunci când anumiți membri ai comunității (sau societății) respective se află în dificultate. Potrivit majorității participanților, nivelul de solidaritate este scăzut în Republica Moldova. O parte din respondenți explică acest nivel scăzut de solidaritate prin gradul scăzut de coeziune: oamenii din societatea sau comunitatea noastră nu sunt solidari pentru că nu sunt uniți, sau sunt dispersați, sau/și din motivul individualismului accentuat al cetățenilor. Pentru a parafraza unul dintre participanți (mediu rural, nivel de educație scăzut), înainte, în satele din Moldova, se făcea clacă pentru a ajuta diverși oameni la nevoie, iar acum această tradiție nu se mai respectă. Participantul explică această situație prin faptul că satele din Moldova au fost populate cu un număr mare de persoane și familii care vin din alte localități. Potrivit altui participant, „[localitatea de rezidență] este ca în Uniunea Sovietică. Am impresia că trăim într-o casă de nebuni unde nu ne auzim și nu ne înțelegem” (nivel mediu sau superior de educație, angajată, statut profesional înalt, mediu urban). „La noi nu există solidaritate, există rasism, găgăuzism, românism, moldovenism etc.”, susține un alt participant din mediul urban, momentan muncind peste hotare. Societatea noastră nu este suficient de solidară pentru că e prea eterogenă din punct de vedere etno-lingvistic, este de părere un alt participant la *focus-grup* (locuitor din mediul urban, tânăr). Alți participanți explică lipsa de coeziune prin lipsa valorilor, normelor și ideilor comune. Mai mulți participanți împărtășesc ideea potrivit căreia societatea noastră nu este unită pentru că membrii ei ar avea un mod de gândire și de acțiune prea individualist. „Oamenii sunt mai individualiști. Predomină interesul personal, [oamenii] așteaptă să vină cineva să le facă lucrul care ar putea fi făcut în comun pentru întregul sat sau stradă” (tânăr 18–29 ani, mediu rural). Un alt participant (pensionar, mediu urban, de limbă rusă) consideră că populația este dezbinată –

aceasta a fost unită în momentul alegerii președintelui, iar acum e blazată. „Așa o impresie că totul a murit. A murit și s-a oprit totul.” – mai adaugă participantul. De altfel, în aceste *focus-grupuri* (organizate în 2017), participanții din mediul urban împărtășesc un sentiment mai acut de lipsă de coeziune și de solidaritate.

Totuși, un număr important de participanți (de altfel, cei mai mulți din mediul rural) au dat numeroase exemple de coeziune și solidarizare a membrilor unei comunități, mai cu seamă într-un moment de dificultate pentru comunitate sau pentru anumiți membri ai săi: „Soțul meu când a decedat, locuitorii satului mi-au venit în ajutor” (persoană cu nivel mediu sau superior de educație, statut profesional înalt, mediu rural). Locuitorul unui sat (persoană cu nivel mediu sau superior de educație, statut profesional înalt, mediu rural), implicat în colectarea de fonduri pentru diverse proiecte comunitare (construcția grădiniței, reparația acoperișului școlii, reparația drumurilor, schimbarea geamurilor la gimnaziu), mărturisește că a fost plăcut surprins să constate că consătenii săi s-au arătat în general receptivi la aceste campanii. O altă persoană, de altminteri critică față de nivelul de coeziune și solidaritate din comunitatea ei, observă că „O nenorocire le unește pe foarte multe persoane. Iată, a fost un incendiu la o persoană. Au sărit toți și au ajutat acea persoană. Și l-au scos din toată nevoia aceea.” (persoană cu nivel mediu sau superior de educație, statut profesional înalt, mediu rural). Alți participanți consideră că solidaritatea (și coeziunea) depinde de nivelul de bunăstare al cetățenilor: „Solidaritatea, tot, depinde de bani sau alte posibilități, pe care foarte multă lume nu le are” (persoană cu nivel mediu de educație, angajată, statut profesional mediu, mediu rural). O parte din respondenți leagă nivelul scăzut de solidaritate și de coeziune în societate de acțiunile partidelor politice și de regimul politic pluripartit în genere, care, în opinia lor, dezbină societatea. De asemenea, nivelul scăzut al solidarității și coeziunii sociale în unele comunități a fost pus și pe seama absenței unor lideri puternici și de bună credință: „Dacă ar fi așa, un lider deștept, care ar explica că el a condus oamenii spre cauza cea dreaptă, spre chestiunea corectă, la rezolvarea corectă a problemei, poate că s-ar uni lumea. Acum însă fiecare e pentru sine” (persoană cu nivel mediu sau superior de educație, de limbă rusă, angajată, cu statut profesional înalt, mediu rural). Un alt participant la *focus-grup* explică lipsa de solidaritate printre oameni prin faptul că toți așteaptă de la primar să facă totul (persoană cu nivel mediu de educație, angajată în câmpul muncii, statut profesional mediu – mediu rural).

Cele mai multe luări de cuvânt în interviurile de grup deplâng lipsa sau insuficiența solidarității și a coeziunii în societatea moldoveană. Dar aceste puncte de vedere critice arată că cei care le expun își doresc cu toții un grad de solidaritate sporit și o societate mai unită. Exemplele concrete ale unor acțiuni de solidaritate în comunitățile participanților ne vorbesc, totodată, despre faptul că mostre de solidaritate și un anumit spirit de întraajutorare există în societatea moldoveană, la nivelul comunităților și al relațiilor dintre oameni „la firul ierbii”. Explicația solidarității și coeziunii scăzute, prin nivelul nesatisfăcător de bunăstare și prin

calitatea guvernării și a liderilor exprimă, în fond, dorința de formare și consolidare a unor structuri sistemice de coeziune și întrajutorare, la nivelul instituțiilor statului. Acestea sunt însă ineficiente și subminate de o încredere scăzută din partea cetățenilor.

DISCUȚIA REZULTATELOR ÎN LUMINA MODELELOR TEORETICE ÎMBRĂȚIȘATE

În baza cercetărilor făcute în 2016, 2017 și 2018 de cercetătorii Centrului de Sociologie și Psihologie Socială (Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice) și alte cercetări, se pot enunța următoarele constatări. Din perspectiva teoretică îmbrățișată în acest articol, se poate spune că societatea moldoveană atestă un nivel înalt de coeziune din perspectiva *apartenenței* și, în mare parte, în privința *solidarității sociale*, dar exprimă un indice de opinie foarte scăzut în ceea ce privește *încrederea* „pe orizontală”, față de ceilalți cetățeni moldoveni. Totodată, în percepția participanților la cercetare (în noiembrie 2018), societatea din Republica Moldova ar fi puțin și foarte puțin unită (altfel spus, ar atesta un grad de coeziune scăzut și foarte scăzut). Aceste rezultate atestă, deci, o contradicție aparentă între componentele conceptului de coeziune (apartenență, solidaritate și încredere). Pe de altă parte, considerăm că aceste rezultate scot în evidență o divergență dintre diferite niveluri ale percepției în ceea ce privește coeziunea socială. Am putea spune că percepția generală despre coeziune (răspunsurile la întrebarea „Cât de unită este societatea din Republica Moldova?”) corespunde cu o evaluare de tip *top-down* a coeziunii sociale, exprimată printr-o percepție generală a acesteia – analogă cu evaluarea *top-down* a bunăstării subiective, în opoziție față de percepția *bottom-up* în satisfacția față de viață (vezi Diener, 2000, Veenhoven, 2009; Mihalache, 2008). Percepția *bottom-up* a coeziunii sociale ar fi estimată aici de evaluarea acesteia în funcție de diferite domenii, definite drept componente teoretice ale coeziunii sociale și anume apartenența, solidaritatea și încrederea. Așadar, se poate spune că, dintr-o perspectivă generală (*top-down*), percepția coeziunii sociale este una joasă, pe când în funcție de cele trei domenii (apartenență, solidaritate și încredere) răspunsurile atestă niște indici variabili: un grad de apartenență destul de ridicat, un grad de solidaritate mediu și un nivel de încredere foarte scăzut.

Totodată, sunt observate diferențe semnificative în percepția coeziunii sociale și componentele sale (apartenență, solidaritate, încredere), în funcție de diferite categorii socio-demografice ale respondenților. Apartenența la un anumit statut (sau strat) social și nivelul de studii generează, din punctul nostru de vedere, diferențele cele mai importante din punct de vedere statistic și mai relevante pentru subiectul acestui articol. Astfel, respondenții fără studii sau cu studii primare au dat răspunsurile cele mai negative la întrebarea „cât de unită este societatea din Republica Moldova?” (-84% IOPD). Totodată, respondenții cu studii primare sau cei fără studii se mândresc cel mai mult cu modul de viață și cultura din Republica Moldova (47% IOPD).

În fine, respondenții cu studii primare și fără studii atestă cel mai înalt nivel de neîncredere (-58% IOPD) față de ceilalți cetățeni. Acest studiu arată, așadar, că respondenții cu nivelul de studii (și cu statut social) cel mai scăzut pe de o parte împărtășesc un sentiment de identificare pozitiv cu cultura și modul de trai din Republica Moldova. Totodată, această categorie de persoane împărtășește sentimentul cel mai negativ în privința nivelului general de coeziune a societății moldovene. Persoanele cu nivel de studii cel mai scăzut împărtășesc nivelul cel mai negativ de încredere în semeni. În plus, persoanele din această categorie se simt cele mai discriminate. Persoanele cu un nivel de studii scăzut și foarte scăzut se simt, deci, cele mai marginalizate în societatea noastră, dintre categoriile luate în considerare în acest studiu și, prin urmare, acestea resimt cel mai acut sentimentul lipsei coeziunii sociale.

Gradul de solidaritate în societatea moldoveană nu a fost măsurat cu aceleași instrumente metodologice ca și ceilalți indicatori. Astfel, a fost calculat indicele opiniei dominante (IODP) a atașamentului respondenților față de diverse valori, inclusiv solidaritatea, spiritul de întraajutorare, patriotismul etc. Răspunsurile la acest set de întrebări arată că solidaritatea nu este o valoare dominantă (așa cum este familia, pacea, munca). Totuși, o valoare parțial sinonimă cu cea a solidarității, „bunătatea și spiritul de întraajutorare” a obținut un indice destul de ridicat, comparabil cu cel al unor valori dominante. Rezultatele acestei cercetări și ale altor cercetări scot în evidență două niveluri de analiză care nu sunt decât parțial complementare, cel discursiv (al declarațiilor verbale ale respondenților) și cel al practicii. În cazul întrebării privind valorile dominante, respondenții au dat avantaj unor valori cu semnificație mai practică (precum spiritul de întraajutorare) decât solidaritatea, o valoare încă destul de abstractă pentru mulți respondenți.

Putem înțelege, de asemenea, percepția solidarității din două perspective: una egocentrică, cea a necesității de a fi ajutat în caz de nevoie, și cea empatică – dorința de a-i ajuta pe alții, la nevoie. Răspunsurile la întrebarea „Care sunt aspectele solidarității sociale pe care Dvs. le considerați mai importante?” exprimă în mare parte aceste două perspective asupra solidarității. La fel, răspunsurile la această întrebare și interviurile de grup arată alte două dimensiuni ale fenomenului solidarității: solidaritatea (și spiritul de întraajutorare) exprimată în societatea în ansamblu și în sânul comunităților mici, convergent cu conceptele lui E. Durkheim despre *solidaritate organică* și *solidaritate mecanică*, care se suprapun în mare parte pe conceptele de *demos* și *ethnos* din modelul teoretic al calității sociale (Phillips și Berman, 2003). Această cercetare confirmă ipotezele și rezultatele altor cercetări potrivit cărora relațiile de solidaritate sunt mai puternice în sânul comunităților mici, pe când la nivelul societății în întregime și în aglomerațiile urbane aceste relații apar mai abstracte și mai mediate instituțional.

Deși am specificat la începutul articolului că *incluziunea* nu a fost considerată o componentă fundamentală a conceptului de coeziune socială, chiar dacă unii autori o definesc ca atare, am putea adăuga la cele trei domenii constitutive în

definiția conceptului de coeziune socială și percepția discriminării, din perspectiva căreia să explorăm dimensiunea incluziunii sociale în Republica Moldova. Potrivit răspunsurilor date la întrebarea privitoare la o eventuală experiență a discriminării de către respondenți în cadrul sondajului din noiembrie 2018, percepția discriminării pare destul de scăzută (78,5% dintre respondenți consideră că nu au fost discriminați niciodată pe parcursul ultimului an). În același timp, cealaltă față a acestui rezultat ne arată că 16,3% dintre respondenți s-au simțit discriminați în baza apartenenței la o clasă socială, etnie sau religie. În condițiile în care acceptarea unor forme diverse de discriminare este una destul de mare, la fel și distanța socială față de diverse categorii de persoane/grupuri marginalizate, procentul de 16,3% al percepției discriminării poate fi considerat unul foarte ridicat.

Respondenții și-au construit opiniile în baza unor elemente de definiție ale coeziunii sociale parțial congruente cu modelul teoretic îmbrățișat în articol. Astfel, pentru majoritatea respondenților în sondajul din noiembrie 2018, solidaritatea înseamnă în primul rând „ajutor[ul] față de oamenii aflați în dificultate” (34,9% din totalul răspunsurilor). Totodată, în înțelegerea respondenților, exprimată în sondaje și în interviurile de grup, gradul de coeziune socială ar depinde direct de nivelul de bunăstare economică, socială și culturală a populației. De asemenea, răspunsurile participanților la sondaj și în focus-grupuri menționează calitatea guvernării și existența unui lider (puternic, vizionar și de bună credință) drept un factor important de coeziune. Deși bunăstarea economică și calitatea guvernării nu sunt elemente ce fac parte direct din definiția îmbrățișată în modelele teoretice pe care se sprijină acest studiu, acestea sunt implicite definițiilor teoretice ale coeziunii descrise în prima parte a articolului, în măsura în care liderii și guvernarea pot crea cadre de identificare și solidaritate, iar bunăstarea economică și socială a populației este văzută ca un factor și consecință a unui trai în comun armonios și solidar.

Autorii acestui articol consideră că este necesară o detașare epistemologică de punctul de vedere potrivit căruia coeziunea socială ar fi un scop absolut și imperativ. Coeziunea socială este, desigur, un factor și un indicator-cheie ce determină nivelul de calitate socială (calitatea vieții în societate). Și putem spune că sentimentul de apartenență și, într-o anumită măsură, solidaritatea socială, analizate în acest studiu, atestă un nivel destul de ridicat în societatea din Republica Moldova. Totuși, respondenții împărtășesc un nivel foarte scăzut de încredere în semenii lor, la fel cum aceștia exprimă o încredere foarte scăzută față de instituțiile statului (BOP, ianuarie–februarie 2019). Insuficiența încrederii „pe orizontală” și „pe verticală” subminează relațiile armonioase în societate și împiedică buna funcționare a relațiilor dintre stat și cetățeni. Așa cum s-a spus, coeziunea socială este un proces în continuă dezvoltare, iar încrederea, solidaritatea și apartenența se învață și se dezvoltă, inclusiv și din greșeli, în virtutea traiului în comun. O guvernare orientată spre ridicarea calității sociale ar putea contribui semnificativ la crearea unor cadre instituționale de identificare, solidaritate și încredere mutuală. Dar este important și ca societatea să-și dorească și să acționeze în consecință, creând la rândul ei structuri civile de apropiere și întraajutorare.

CONCLUZII

Respondenții la sondajul de opinie din 2018 exprimă percepția unei coeziuni slabe a societății moldovene. Sentimentul de încredere față de semenii este și el foarte scăzut (73% dintre respondenți consideră că societatea moldoveană este puțin, foarte puțin sau deloc unită). Solidaritatea nu este considerată ca atare de respondenți o valoare dominantă în cercetarea realizată în 2016. Totuși, definită parțial prin „spiritul de întraajutorare”, solidaritatea poate fi considerată o valoare dominantă (74% dintre respondenți). La fel, potrivit rezultatelor sondajului de opinie realizat în noiembrie 2018, sentimentul de apartenență a respondenților la țara și la cultura lor este destul de ridicat (respectiv, 72,4% și 56,4%). Respondenții sondajului din 2018 atestă, de asemenea, o foarte mică încredere în ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova (doar 22,4% dintre respondenți au considerat că pot avea încredere în semenii lor). În sfârșit, majoritatea respondenților (78,5%) consideră că nu au fost discriminați din motivul apartenenței sociale, etnice sau religioase, iar 16,3% s-au simțit discriminați cel puțin o dată în ultimul an de la aplicarea chestionarului, ceea ce constituie, potrivit autorilor, un procent destul de ridicat.

Dintre toți respondenții, persoanele cu nivel scăzut de studii și autopozitionate în straturile de jos ale ierarhiei sociale exprimă în proporția cea mai largă (-84% IOPD) percepția unei societăți cu un nivel de coeziune scăzut. Aceste categorii sociale exprimă nivelul cel mai scăzut de încredere în ceilalți (-58% IOPD). La fel, respondenții din straturile de jos se percep cel mai discriminați (-30% IOPD). Totuși, percepția solidarității și apartenenței nu arată diferențe statistice notabile.

Aceste rezultate sunt congruente cu datele calitative obținute în focus-grupuri, realizate în 2016 (Mocanu și Malcoci, 2017). Participanții la focus-grup deplâng în general un spirit de solidaritate scăzut în societate și în comunitățile lor – expresie a nevoii unei solidarități mai ridicate. Cu toate acestea, numeroși participanți au oferit un șir de exemple pozitive de acte de solidaritate în comunitatea lor. Mai mulți participanți asociază scăderea nivelului de solidaritate cu lipsa coeziunii în societate, cu bunăstarea materială scăzută a populației și cu absența unei conduceri competente și de bună credință.

CÂTEVA RECOMANDĂRI CĂTRE INSTITUȚIILE STATULUI ȘI ORGANIZAȚIILE SOCIETĂȚII CIVILE

Considerăm că statul și organizațiile societății civile ar trebui să se implice în fortificarea coeziunii și conștiinței de coeziune socială în societatea moldoveană, prin formarea unui *cadru de identificare civică*, de natură să apropie diferite segmente de cetățeni, dincolo de diferențele etnice, sociale, de gen sau vârstă. Un exercițiu participativ de identificare și de participare civică ar fi elaborarea unui *proiect de țară* – i.e. elaborarea unui cadru de trai comun – la care ar subscrie și ar contribui toți cetățenii interesați. Un asemenea proiect, inclusiv procesul de elaborare

a acestuia, ar putea constitui o bază democratică de formare și consolidare a coeziunii sociale.

Potrivit respondenților, pentru o coeziune socială mai puternică ar trebui să se ridice nivelul de bunăstare, să se ridice gradul de încredere în guvernare și să se sporească nivelul de cultură și activism civic. Din punctul nostru de vedere, sprijinit pe anumite teorii (Putnam, 2000; Foe, 2011) un nivel ridicat de coeziune socială, inclusiv prin componentele sale de bază (identificarea, solidaritatea, încrederea socială, la care putem adăuga și participarea civică și politică și incluziunea socială) contribuie la un nivel sporit de dezvoltare și de bunăstare economică și socială.

Încrederea „pe orizontală”, între cetățeni, poate fi ridicată, între altele, printr-o justiție corectă, care ar încuraja un comportament corect și loial între cetățeni și ar împiedica proliferarea cazurilor de corupție și impunitate. În ceea ce privește încrederea „pe verticală”, între cetățeni și instituții, aceasta poate fi sporită prin creșterea transparenței instituționale și printr-o informare mai eficientă privind beneficiile aduse pentru comunitate de respectivele instituții.

În sfârșit, solidaritatea și incluziunea socială pot fi încurajate și sporite prin măsuri și politici îndreptate către acceptarea mutuală și întrajutorare: campanii de informare și solidaritate socială, crearea unei infrastructuri instituționale incluzive, o politică fiscală echitabilă și conștient asumată de contribuabili (prin transparență și informare), stimularea activismului civic și politic „la firul ierbii” („*grass-roots activism*”).

În final, am vrea să amintim că un nivel sporit de coeziune socială, în sensul definiției date acestui concept în acest articol (constituită pe baza sentimentului de apartenență, solidaritate și încredere), nu trebuie neapărat înțeles ca un scop în sine, ci ca un mijloc pentru o calitate a vieții în societate (o calitate socială) mai ridicată. O calitate socială ridicată asigură, la rândul său, un cadru propice unei dezvoltări sociale și economice armonioase.

BIBLIOGRAFIE

- Abbott, P., Wallace, C., *Social quality: A way to measure the quality of society*, în „Social Indicators Research”, vol. 108, nr. 1, 2012, pp. 153–167, disponibil online la <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-011-9871-0>.
- Anand, P., Hunter, H., Smith, R., *Source, Capabilities and Wellbeing. Evidence Based on the Sen-Nussbaum Approach to Welfare*, în „Social Indicators Research”, vol. 74, nr. 1, 2005, pp. 9–55, DOI: 10.1007/s11205-005-6518-z.
- Beck, W., Maesen, V. D., *Who is Europe for?*, în „European Journal of Social Quality”, vol. 1, nr. 1–2, 2000, pp. 45–60.
- Bencheci D., Cazacenco V., *Consolidarea identității naționale în contextul coeziunii etnice și sociale*, în „Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică și perspectiva dezvoltării”, 24–25 martie 2017, Chișinău, „Print-Caro” SRL, 2017, pp. 418–424.
- Bernard, P., *Social cohesion: A critique*, Canadian Policy Research Networks, 1999.
- Bourdieu, P., *Le capital social. Notes provisoires*, în „Actes de la Recherche en Sciences Sociales”, nr. 31, 1980, pp. 2–3.

- Cara A., Solovei R., Strehie M., Orindaș L., *Implicarea familiei/scolii/comunității în asigurarea coeziunii sociale și oferirea unei educații de calitate: studiu analitic*, Chișinău, Institutul de Științe ale Educației, 2017.
- Chan, J., To, H.-P., Chan, E., *Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research*, în „Social Indicators Research”, vol. 75, nr. 2, pp. 273–302, disponibil online la <http://doi.org/10.1007/s11205-005-2118-1>.
- Corbin, J., Strauss, A., *Grounded Theory Research: Procedures, Canons and Evaluative Criteria*, în „Qualitative Sociology”, vol. 13, nr. 1, 1990, pp. 4–21.
- Diener, E., *Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index*, în „American Psychologist”, nr. 55, 2000, pp. 34–43.
- Foa, R., *The Economic Rationale for Social Cohesion – The Cross-Country Evidence*, OECD Working paper, 2011, URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.230.2442>.
- Gofman, A. B., Solidarnost' ili pravila, Djurkgejm ili Hajek? o dvuh formah social'noj integracii, în N. E. Pokrovskij, Efremenko (coord.), *Sociologičeskij ežegodnik*, Moscova, INION RAN, Kafedra obșej sociologii NIU VȘĖ, 2013, pp. 97–167.
- Grootaert, C., *Social Capital: The Missing Link? Expanding the Measure of Wealth: Indicators of Environmentally Sustainable Development*, Washington DC, World Bank, 1997, pp. 77–93.
- Groza, I., Jopp, M., Pistrinciuc, V., *Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova: Probleme cheie și recomandări practice*, Chișinău, decembrie, 2017. URL: <https://www.ipis.md/wp-content/uploads/2018/02/Social-Cohesion-and-Common-Identity-RO.pdf>.
- Ivașcu, R., Covrig, N., Buzu, A., Cantarji, V., *Indexul coeziunii sociale în Republica Moldova*, Chișinău, Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare”, 2019.
- Lin, K., Ward, P., Van, D. M., *Social quality theory in perspective*, în „Development and Society”, vol. 38, nr. 2, 2009, pp. 201–208.
- Malcoci, L., Mocanu, V., *Premisele constituirii clasei medii în Republica Moldova: studiu sociologic*, Chișinău, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2017.
- Mihalache, F. F., *Două perspective în explicarea satisfacției față de viață: top-down vs. bottom-up*, în „Calitatea Vieții”, nr. 1–2, 2008, pp. 71–83.
- Mocanu, V. (coord.), *Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socioeconomice și politice: Studiu sociologic*, Chișinău, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2018.
- Monnickendam, M., Berman, Y., *An empirical analysis of the interrelationship between components of the social quality theoretical construct*, în „Social Indicators Research”, vol. 86, nr. 3, 2008, pp. 525–538, disponibil online la <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-007-9189-0>.
- Morar, V., Roșca, Al., Varzari, P., *Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene*, Chișinău, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice, 2010.
- Phillips, D., Berman, Y., *Social quality and ethnos communities: Concepts and indicators*, în „Community Development Journal”, vol. 38, nr. 4, 2003, pp. 344–357.
- Putnam, R., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York, Simon and Schuster, 2000.
- Putnam, R., Leonardi, R., Nanetti, R., *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, Princeton University Press, 1993.
- Sen, A., *Development as Freedom*, Oxford/ New York, Oxford University Press, 1999.
- Veenhoven, R., *Sociological Theories Of Subjective Well-Being*, în Eid, M., Larsen, R. (coord.), *The Science of Subjective Well-being: A tribute to Ed Diener*, New York, Guilford Publications, 2008, pp. 44–61.
- Vremiș M., Toartă V., Rojco A., Cheianu-Andrei D., *Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice*, Chișinău, 2010.
- Ward, P., Meyer, S., *Trust, social quality and wellbeing: A sociological exegesis*, în „Development and Society”, vol. 38, nr. 2, 2009, pp. 339–363.
- *** Barometrul Opiniei Publice, ianuarie–februarie 2019, Institutul de Politici Publice, 2019. URL: <http://ipp.md/2019-02/barometrul-opinii-publice-ianuarie-februarie-2019/>.

This article aims to study social cohesion in the Republic of Moldova according to the feeling of belonging of Moldovan citizens to the state Republic of Moldova, by the perceptions of solidarity towards other citizens, of social trust and discrimination. In the article, the concept of social cohesion was applied, within the social quality theory, elaborated by W. Beck, Y. Berman, D. Phillips and others. There have also been used the concepts of solidarity, integration and regulation, elaborated and theorized by E. Durkheim. The main hypothesis of this article is that the constitutive components of social cohesion have a low statistical value. In addition, we assume that low-income and low-educated people, self-positioned at the bottom of the social hierarchy show the lowest rate regarding the main indicators of cohesion (solidarity, trust, belonging). The responses to some questions included in an opinion poll carried out in November 2018 on a representative and stratified sample by the Association of Sociologists and Demographers of the Republic of Moldova (ASDM) have been triangulated with similar data from other recent surveys and researches (2016–2018). The quantitative data obtained through opinion polls were also corroborated by analysing the qualitative data of some focus groups, conducted in 2016. The main results of this article largely confirm our initial assumptions, namely that participants to the surveys on which this article is based indicate a widely shared perception that the Moldovan society would be socially and culturally divided. However, the sense of belonging, constitutive of the concept of social cohesion, proves rather high values. On the contrary, trust in other citizens is very low. Also, social solidarity is not considered as a dominant value by the respondents, compared to other values. Respondents with a “lower” social status and a low education level express the lowest indices to these parameters.

Keywords: social cohesion; solidarity; belonging; trust; social inclusion; Republic of Moldova.

Primit: 14.04.2019

Acceptat: 20.05.2019